

УДК 336.2
JEL H200; H220; H230

Диха М.В.¹⁵

*д.е.н., професор, Хмельницький національний університет
(Хмельницький, Україна)
<http://orcid.org/0000-0003-4405-9429>*

Гончаров Ю.В.¹⁶

*д.е.н., професор, Київський міжнародний університет
(Київ, Україна)
<http://orcid.org/0000-0002-3800-8038>*

ПОДАТКОВА СИСТЕМА ЯК СКЛАДНИК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

У статті висвітлено концептуальні основи податкової системи в контексті фіскальної та економічної ефективності та соціальної справедливості. Запропоновано системну концепцію податкового механізму як сукупність фіскально-економічних відносин на макро- і макрорівні, яка спрямована на виконання завдань податкової системи та виконання завдань забезпечення соціально-економічного розвитку.

Ключові слова: податкова система, податкова політика, податкове навантаження, соціально-економічний розвиток.

Дыха М.В.

*д.э.н., профессор, Хмельницкий национальный университет
(Хмельницкий, Украина)*

Гончаров Ю.В.

*д.э.н., профессор, Киевский международный университет
(Киев, Украина)*

НАЛОГОВАЯ СИСТЕМА КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ ОБЕСПЕЧЕНИЯ РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ УКРАИНЫ

В статье освещены концептуальные основы налоговой системы в контексте фискальной и экономической эффективности и социальной справедливости. Предложено системную концепцию налогового механизма как совокупность фискально-

¹⁵ Диха Марія Василівна, д.е.н., професор, професор кафедри економіки підприємства і підприємництва, Хмельницький національний університет (Хмельницький, Україна)

¹⁶ Гончаров Юрій Вікторович, д.е.н., професор; завідувач кафедри економіки, підприємництва, менеджменту; Київський міжнародний університет (Київ, Україна)

экономических отношений на макро- и макроуровне, которая направлена на выполнение задач налоговой системы и решение задач обеспечения социально-экономического развития.

Ключевые слова: налоговая система, налоговая политика, налоговая нагрузка, социально-экономическое развитие.

Dykha M.

*Doctor of Sciences in Economics, Professor,
Khmelnyskyi National University (Khmelnyskyi, Ukraine)*

Goncharov Yu.

*Doctor of Sciences in Economics, Professor,
Kyiv International University (Kyiv, Ukraine)*

TAX SYSTEM AS PART OF THE DEVELOPMENT OF SOCIO-ECONOMIC SYSTEM OF UKRAINE

Lit the conceptual foundations of the tax system in the context of fiscal and economic efficiency and social justice. Proposed system the concept of a tax mechanism as a set of fiscal and economic relations at the macro and the macro level, which focuses on the tasks of the tax system and achieving socio-economic development.

Key words: tax system, tax policy, tax burden, socio-economic development.

Актуальність проблеми. Жодна національна економіка не може ефективно розвиватися без чіткої та прозорої податкової системи. Податкова політика є однією із стрижневих основ економічної системи держави. Через отримання податкових платежів держава має можливість розподіляти фінансові ресурси в різні сектори економічного і соціального розвитку. Тому формування дієвої податкової системи та реалізації ефективної податкової політики треба розглядати як важливий складник стратегічного управління розвитком макроекономічної системи, що й обумовлює актуальність теми дослідження.

Аналіз досліджень і публікацій. Багатьма видатними економістами розглядалося питання впливу податків на економіку. Один із найвідоміших представників школи фізіократів – французький економіст Ф. Кене у розробленій ним економічній таблиці (Tableau Economique) показав органічний зв'язок податків і відтворювального процесу [8, с. 39].

Розглядаючи питання стабілізації ВВП за допомогою податків, Е. Аткінсон і Дж. Стігліц зазначають, що в ідеальній економіці можна було б пов'язати коливання ВВП із

зменшенням або збільшенням податків, однак лаги в реалізації добре продуманих програм можуть дестабілізувати становище й посилити коливання ВВП [1].

Група економістів на чолі з А. Лаффером провела дослідження і дійшла висновків про те, що такі негативні явища, як висока інфляція, спади виробництва, низькі нагромадження викликані високими ставками оподаткування. Прихильники «економічної пропозиції» висунули гіпотезу про те, що збільшення податкових ставок лише до певної межі стимулює збільшення податкових надходжень, після чого воно сповільнюється. Далі спостерігається або поступове зниження доходів бюджету, або їх різке падіння [9, с. 72]. Це можна пояснити втратою стимулів до прояву підприємницької ініціативи й розширення виробництва, доходи зменшуються і, як наслідок, платники податків переходять із легального в тіньовий сектор економіки.

Проблеми податкової політики розглядаються українськими дослідниками [2; 3; 6; 9; 11; 14; 15; 16] також у контексті проблем податкового навантаження. Зокрема, О. Годованець стверджує, що податкове навантаження є показником ефективності рівня втручання держави через податки в діяльність платників [3, с. 75]. Податкове навантаження А. Соколовською визначене у вигляді ефекту впливу податків на економіку загалом і на окремих їх платників, пов'язаних з економічними обмеженнями, що виникають у результаті сплати податків і відволікання коштів від інших можливих напрямів їх використання [16, с. 7]. Податкове навантаження також визначається як міра, ступінь, рівень економічних обмежень, що виникають унаслідок відрахування грошових засобів на сплату податків, відволікання їх від інших можливих напрямків використання [10, с. 34].

Податкове навантаження впливає на економічну поведінку суб'єктів господарювання та, зрештою, на обсяги надходжень коштів у бюджету різних рівнів.

Варто погодитись із науковцями [2], що податкова політика повинна відповідати трьом критеріям: фіскальна ефективність; економічна ефективність і соціальна справедливість.

Водночас питання податкових преференцій суб'єктам господарювання, питання щодо підвищення економічної ефективності податків, щодо дієвішого використання податків, яке може сприяти зростанню рівня ділової активності, є дискусійними.

Постановка завдання. Обґрунтування концептуальних основ податкової політики та податкової системи для забезпечення соціально-економічного розвитку України.

Результати дослідження. Основні моделі, які описують економічну поведінку суб'єктів господарювання, почали розробляти ще на початку ХХ століття.

У контексті досліджуваних нами питань зазначимо, що американський економіст - неоінституціоналіст М. Сесновиць, а надалі Г. Беккер [7] розробили модель «раціональні «злодії», основний постулат якої полягає в тому, що для забезпечення такого суспільного блага, як законслухняність, має активно використовуватися таке суспільне «антиблаго», як покарання.

На нашу думку, ідеї цих моделей актуальні й дотепер. Економічна логіка полягає в тому, що платник податків ухвалює рішення щодо того, яку частину реально отриманого прибутку задекларувати або приховати залежно від того, який прибуток може бути ним отриманий. У процесі даного рішення платник податків, керуючись власним досвідом і поведінкою інших суб'єктів господарювання, оцінює розмір додаткових прибутків, які він може отримати в наслідок ухилення від сплати, знає про величину штрафних санкцій у випадку виявлення зловживань, суму витрат, які пов'язані із процесом ухилення від сплати податків. Водночас, ризик настання відповідальності (високі розміри штрафів) може суттєво впливати на рішення щодо приховування податків, зменшуючи намір ухилення / корисність. На підставі даного аналізу платник податків ухвалює раціональне рішення щодо доцільності сплати повної суми податків або щодо ухилення від виконання податкових зобов'язань / їхньої частини. Також варто передбачити за яких умов додатковий прибуток від ухилення сплати податків дорівнюватиме нулю (тобто, платнику буде не вигідно ухилитися від сплати податків).

Спираючись на висловлення представників суб'єктів бізнесу, можемо зазначити, що розміри комісійних (хабарів), що сплачуються при ухиленні від сплати податків, становлять від 3 до 10% від сум приховуваних прибутків, залежно від використовуваного способу ухилення. При розмірі штрафних санкцій щодо суми прихованих податкових зобов'язань у розмірі 30% перевищення значення 40% ($10+30 = 40\%$) суб'єкта господарювання недоцільно ухилитися від сплати податків з економічної точки зору.

Рівень податкового навантаження традиційно розраховується по щодо показника ВВП і за такого підходу є досить збалансованим. Податкове навантаження в Україні у межах 22–28% [14] вказує на те, що країна за цим показником перебуває в одній групі з такими країнами, як США (26,4%), Японія (25,8%), Португалія (33,9%), Ірландія (28,4%), Австралія (31,5%), Туреччина (31,1%), Узбекистан (24%) [6]. Водночас економісти Я. Дропа та І. Чабан [6], С. Собуцький [15] критикують цей метод розрахунку економічного навантаження, оскільки він не дає змоги реально оцінити рівень податкового навантаження як такий, що впливає на діяльність господарюючих суб'єктів. Насправді, в Україні рівень податкового навантаження на суб'єкти господарювання є значно вищим через «неофіційні податки» у вигляді хабарів. Попри дерегуляцію в

окремих секторах економіки та заходи щодо боротьби з корупцією умови ведення бізнесу залишаються складними та непрозорими.

Оцінюючи рівень податкового навантаження й динаміку чистого прибутку підприємств України із динамікою змін податку на прибуток, можемо констатувати, що податкове навантаження на українські підприємства не підпорядковується економічній логіці, оскільки зміни в обсягах податків в Україні тісно пов'язані із процесами адміністрування податків, «тиску» податкових органів на суб'єкти господарювання, який не піддається економічному вимірюванню. Також практика збору податків «авансом» залишає підприємства без засобів для розвитку.

Потужним засобом стимулювання підприємницької діяльності, стимулювання галузей, які створюють новітні технології та машини, а також галузей, що їх використовують, адже нововведення тоді дають макроекономічний ефект, коли знаходять найширше застосування можна вважати зниження ставки податку на прибуток підприємств (з 1 січня 2014 року – 16%). 2013 року ставка податку на прибуток становила 19%, а для суб'єктів індустрії програмної продукції – 5%. З 2015 року базова ставка податку на прибуток – 16%, до якої платники податків повинні були наблизитися поступово, – за графіком змінилася (п. 10 підрозділу 4 розділу XX «Перехідні положення»). Після чергових змін у Податковому кодексі ставка податку на прибуток – 18% – була названа базовою, а не 16% [13].

Отже, податкова система є під впливом постійних законодавчих змін, які не дають можливості прорахувати умови / результати діяльності бізнесу.

Оцінювання впливу зниження єдиного соціального внеску на економічне зростання є суперечливою. По-перше, логічною є думка, що його зниження не спонукатиме до зниження трудомісткості або автоматизації. Проте, на нашу думку, нині суб'єкти господарювання усвідомлюють необхідність модернізації та підвищення конкурентоспроможності. Тому потрібно розглядати інший наслідок, а саме: у короткостроковій перспективі зниження єдиного соціального внеску, на нашу думку, призведе до зменшення надходжень, але в подальшому, через виведення доходів з «тіні» – до їх зростання.

Держава веде щодо суб'єктів господарювання виснажливу фіскальну політику. Якщо досліджувати податкове навантаження як структурну категорію протягом року, то підприємствам 217 днів на рік слід відпрацювати винятково на потреби держави, з них : 78 днів – на витрати Пенсійного фонду, 32 дні – на державну систему освіти, 18 днів – на соцзахист і соцзабезпечення (не включаючи витрати позабюджетних фондів), 17 днів – на економічну діяльність уряду, 15 днів – на державну систему охорони здоров'я, 14 днів –

на оборону, 9 днів – на апарат державного управління, 6 днів – на державне фінансування шляхів, 3,5 дня – держвитрати на духовний і фізичний розвиток, 3 дні – на державне фінансування культури, 3 дні – на державні виплати з безробіття, 12 днів – на інші витрати уряду. Слід наголосити, що за матеріалами досліджень цей показник становить в Угорщині 218 днів, Німеччині – 200 днів, Туреччині – 194 днів, в Польщі 175 днів, в США – 99 днів, на Кіпрі – 72 дні. Лише решту 148 днів суб'єкти господарювання можуть працювати на себе [12]. За таких умов останні не мають можливості розвиватись, удосконалюватись та здійснювати модернізацію, що призводить до зменшення доходів суб'єктів господарювання через низьку конкурентоспроможність, зменшення бази оподаткування і, як наслідок, зменшення доходів бюджету для виконання завдань соціально-економічного розвитку.

Основними завданнями фіскальної політики є згладжування коливань економічного циклу, забезпечення сталих темпів економічного зростання, досягнення високого рівня зайнятості; зменшення інфляції тощо. В. Плєскач [11] змодельовано економічний вплив фіскального простору на формування ВВП, встановлено регресійну залежність кількісних взаємозв'язків між ВДВ (валова додана вартість конкретної галузі) та обсягом бюджетних видатків на розвиток і пільгове оподаткування і показано / доведено, що фіскальна політика в Україні не відіграє стимулювальної ролі. Результати дослідження щодо обраних видів діяльності показали, що збільшення видатків на розвиток і податкові пільги на 1% у сільському господарстві, ПЕК і на транспорті спричиняє приріст ВДВ в середньому на 0,98%, 0,91% і 0,93% відповідно.

Механізм податково-бюджетного стимулювання має включати: збільшення обсягу державних видатків на розвиток інвестиційно-інноваційної діяльності, фінансування розвитку пріоритетних галузей економіки на базі вищих технологічних устроїв; ефективну систему оподаткування діяльності суб'єктів господарювання тощо.

Ефективна система оподаткування – невід'ємна частина економічного комплексу будь-якої сучасної держави, оскільки податки є не тільки головним джерелом надходжень до бюджету, але й потужним регулятором, слугують гарантом соціального захисту громадян і створюють матеріальну основу суверенітету держави.

Ефективність оподаткування залежить від побудови механізму справляння кожного податку окремо й податкової системи в цілому. Ефективність податку розкривається через його економічну та фіскальну ефективність, кожна з яких має певний зміст, критерії, фактори впливу та показники виміру.

Зазначимо, що різні інструменти податкової політики можуть мати різний ступінь впливу на економіку загалом і окремих суб'єктів господарювання.

Найбільший негативний вплив на розподіл ресурсів і, відповідно, на економічне зростання мають прямі податки, знижуючи його ефективність. Водночас непрямі податки здійснюють менший негативний вплив, при цьому за певних умов підвищення їх частки може мати позитивний ефект. Хоча прямі податки знижують ефективність функціонування економіки більшою мірою, ніж непрямі, вони виконують інші важливі завдання податкової політики. Крім прямої дії, податки опосередковано можуть позитивно впливати на зростання економіки. Це відбувається тоді, коли надходження доходів до державного бюджету використовуються для фінансування ефективних видатків. Іншими словами, відбувається позитивний вплив на економіку вже за рахунок іншого передавального механізму, а саме – через сукупний попит. Так, у загальному випадку, збільшення видатків держави приводить до збільшення кінцевого попиту і, відповідно, стимулює розвиток економіки.

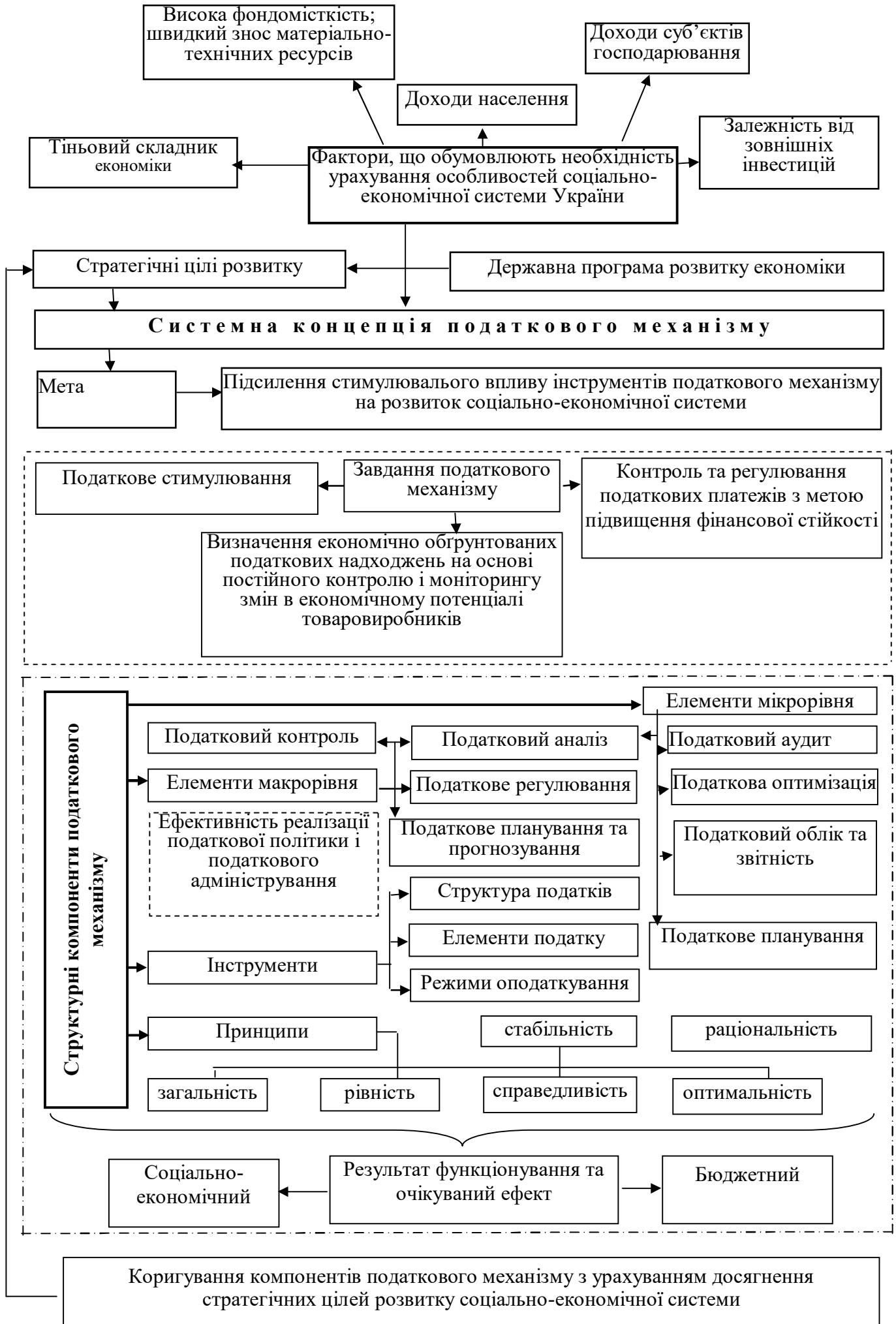
Водночас, не всі види видатків рівноцінно позитивно впливають на зростання економіки. Можна виділити низку видатків, які мають найпозитивніший вплив на економічне зростання й безпосередньо на виробничу функцію. Це так звані «продуктивні видатки». Згідно з проведеними дослідженнями, максимально позитивний ефект на економічний розвиток мають видатки інвестиційного характеру в широкому сенсі: до них належать інвестиції в основний капітал, у людський капітал (освітня галузь, охорона здоров'я). Видатками, що менше впливають на зростання економіки, є видатки споживчого та соціального характеру – непродуктивні видатки. З їх допомогою, насамперед видатків соціального характеру, здійснюється перерозподіл доходів в економіці й досягається вирівнювання добробуту різних верств населення.

При різних варіантах комбінування податків і видатків у кожному випадку результувальний вплив на економічний розвиток необхідно аналізувати окремо. Так, фінансування продуктивних видатків за рахунок непрямих податків має позитивно впливати на економічне зростання. Протилежний варіант – комбінація непродуктивних видатків і прямих податків – негативно впливатиме на економіку. У решті випадків вплив фіскальної політики на економічне зростання чітко не простежується й може бути як позитивним, так і негативним.

Міжнародна конкуренція за мобільні фактори виробництва – праця й капітал – зумовила розвиток податкових систем багатьох країн у напрямі перенесення податкового навантаження із зазначених факторів виробництва на споживання і природні ресурси. Чим менші податки на доходи, тим інтенсивніша економічна діяльність, чим вищі податки на ресурси, тим сильніші стимули для використання досягнень НТП для економічного й раціонального використання праці, капіталу, природних ресурсів, а отже, і захисту

довкілля. Підвищення податків на природні ресурси слугує заходом, що перешкоджає спекулятивній торгівлі цими активами й сприяє бережливому ставленню до національного багатства.

Системна концепція податкового механізму, структурні компоненти податкового механізму як сукупності фіскально-економічних відносин на макро- і мікрорівні, у процесі яких податковими органами використовуються податкові інструменти для забезпечення реалізації принципів оподаткування у взаєминах між державою і платником податку, розв'язання проблеми збору податків, наповнення державного бюджету представлені на рис. 1. («Концептуальні основи формування податкового механізму для досягнення цілей соціально-економічного розвитку». *Джерело: розроблено авторами*).

Отже, формування і реалізація ефективної податкової політики – це сукупність надзвичайно складних багатоаспектних завдань, виконання яких вимагає чіткого концептуального бачення необхідних соціально-економічних реформ і фіскальних інструментів, котрі б забезпечували їх здійснення. При цьому трансформації у сферах акумулювання і використання податків і податкових платежів повинні здійснюватися на системних засадах, враховувати поточні економіко-інституційні реалії та євроінтеграційний вектор розвитку України, водночас сприяючи розв'язанню економічних, соціальних та інституційних проблем (див. детальніше [4; 5]).

Удосконалення системи оподаткування має стимулювати розвиток економіки. В основу побудови ефективної податкової системи в Україні мають бути закладені, на нашу думку, такі принципи:

- законодавча фіксація повного переліку податків, що діють на території України, недопущення встановлення податків, які порушують єдиний економічний простір, а також призводять до податкової дискримінації платників;

- використання податкової системи для забезпечення стійкої дохідної бази бюджету;

- встановлення рівних податків на рівновеликий об'єкт оподаткування (прибуток, дохід, майно та ін.); однократність оподаткування, тобто виключення подвійного оподаткування; раціональне поєднання загальноприйнятого та пільгового оподаткування;

- максимальна нейтральність податкової системи щодо різних платників податків (встановлення для всіх платників незалежно від їх організаційно-правової форми, підпорядкованості, виду власності, сфери діяльності, джерела отримання доходу єдиного підходу в оподаткуванні);

- встановлення податків з урахуванням економічної доцільності та рівня фінансування необхідних витрат, серед іншого при затвердженні бюджетів різних рівнів;

- проста / зрозуміла і зручна система адміністрування податків.

Цей перелік не є вичерпним, тут викладені основні положення, на які має спиратися податкова система.

Для реалізації ефективної податкової політики необхідна, насамперед, наявність політичної волі й послідовні рішення у проведенні даної політики, здійсненні цілої низки реформ, спрямованих на поліпшення загального інвестиційно-підприємницького клімату в Україні, зниження адміністративних бар'єрів і створення сприятливих умов для ведення бізнесу в країні, альтернативних офшорних; якісна зміна суспільної свідомості (успішна протидія офшорній практиці несумісна з правовим нігілізмом) тощо.

Висновки. Формування і реалізація ефективної податкової політики – це сукупність надзвичайно складних багатоаспектних завдань, виконання яких вимагає чіткого концептуального бачення необхідних соціально-економічних реформ і фіскальних інструментів, які б забезпечували їх здійснення. Трансформації у сферах акумулювання, використання податків і податкових платежів повинні здійснюватися на системних засадах.

Ефективна / дієва податкова система – це невелика кількість податків (їх об'єднання), прості та зрозумілі процедури адміністрування платежів, прозора податкова політика держави (зрозумілі умови ведення бізнесу для всіх суб'єктів бізнесу без «щілин» для «своїх») та забезпечення стабільності податкової системи. Також необхідною є розробка дієвої антиофшорної політики, що дасть змогу збільшити надходження до бюджету.

Запропонована системна концепція податкового механізму як сукупність фіскально-економічних відносин на макро- і мікрорівні спрямована на виконання завдань податкової системи (збір податків, наповнення державного бюджету, стимулювання стратегічних пріоритетів розвитку) та виконання завдань забезпечення соціально-економічного розвитку.

Література

1. Аткинсон Э.Б. Лекции по экономической теории государственного сектора / Э.Б. Аткинсон, Д.Э. Стиглиц; [пер. с англ. под ред. Л.Л. Любимова]. – Москва: Финансы и статистика, 1996. – 831 с.
2. Бюджетний менеджмент: підручник / [В. Федосов, В. Опарін, Л. Сафонова та ін.]; за заг. ред. В.Федосова. – Київ: КНЕУ, 2004. – 864 с.
3. Годованець О. Податкове навантаження: важливий чинник соціально-економічної стратегії держави / О. Годованець // Економічний аналіз. – 2008. – №3. – С. 75.
4. Диха М.В. Система засобів економічного механізму державного регулювання соціально-економічних процесів / М.В. Диха // Актуальні проблеми економіки. – 2016. – №5(179). – С. 20–29.
5. Диха М.В. Соціально-економічний розвиток України: напрями та засоби реалізації: монографія / М.В. Диха. – К.: Центр учбової літератури, 2016. – 388 с.
6. Дропа Я. Податкове навантаження та його вплив на економіку України / Я. Дропа, І. Чабан // Формування ринкової економіки в Україні. – 2009. – №219. – С. 213–218.

7. Институциональная теория и экономическая политика. К новой теории передаточного механизма в макроэкономике. Кн. I: Институциональная теория. Методологический эскиз / О.С. Сухарев; Рос. акад. наук, Ин-т экономики, Центр эволюц. экономики. – Изд. 2-е, испр. – Москва: Экономика, 2007. – 516 с.
8. Кенэ Ф. Избранные экономические произведения / Ф. Кенэ. – Москва: Соцэкгиз. 1960. – 551 с.
9. Ковальчук К. Функція податків та їх реалізація в податковій системі України / К. Ковальчук, Т. Рева // Вища школа. – 2008. – №10. – С. 70–83.
10. [Майбуров И.А.](#) Теория налогообложения: продвинутый курс: учеб. для магистрантов / И.А. Майбуров, А.М. Соколовская. – Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2011. – 591 с.
11. Плєскач В.Л. Підходи до розробки структурно-функціональної моделі формування фіскального простору в Україні / В.Л. Плєскач // Фінанси України. – 2011. – №11 – С. 65–75.
12. Податкове рабство. Українці 217 днів на рік працюють на утримання держaparату [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.korrespondent.net/journal/1380223-korrespondent-podatkove-rabstvo-ukrayinci-217-dniv-na-rik-pracuyuyut-na-utrimannya-derzhaparatu>.
13. Податковий Кодекс України: від 02.12. 2010 №2755– VI зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
14. Савченко В.Ф. Оцінка рівня податкового навантаження в Україні / В.Ф. Савченко, А.Ф. Лось // Економічний часопис. – 2011. – №9–10. – С. 25–27.
15. Собуцький С. Місце під «тінню» / С. Собуцький // Вісник податкової служби України. – 2008. – №37. – С. 20–23.
16. Соколовська А. Теоретичні засади визначення податкового навантаження та рівня оподаткування економіки / А. Соколовська // Економіка України. – 2006. – №7. – С. 18.

References

1. Atkinson E. B. Lektsii po ekonomicheskoy teorii gosudarstvennogo sektora / E. B. Atkinson, D. E. Stiglits; [per. s angl. pod red. L. L. Lyubimova]. – Moskva: Finansyi i statistika, 1996. – 831 s.
2. Biudzhetni menedzhment: [pidruchnyk] / [V. Fedosov, V. Oparin, L. Safonova ta in.]; za zah. red. V. Fedosova. – Kyiv: KNEU, 2004. – 864 s.

3. Hodovanets O. Podatkove navantazhennia: vazhlyvyi chynnyk sotsialno-ekonomichnoi stratehii derzhavy / O. Hodovanets // Ekonomichnyi analiz. – 2008. – №3. – S. 75.
4. Dykha M. V. Systema zasobiv ekonomichnogo mekhanizmu derzhavnoho rehuliuвання sotsialno-ekonomichnykh protsesiv / M. V. Dykha // Aktualni problemy ekonomiky. – 2016. – №5 (179). – S. 20–29.
5. Dykha M. V. Sotsialno-ekonomichnyi rozvytok Ukrainy: napriamy ta zasoby realizatsii: [monohrafiia] / M. V. Dykha. – K.: Tsentr uchbovoi literatury, 2016. – 388 s.
6. Dropa Ya. Podatkove navantazhennia ta yoho vplyv na ekonomiku Ukrainy / Ya. Dropa, I. Chaban // Formuvannia rynkovoї ekonomiky v Ukraini. – 2009. – №219. – S. 213–218.
7. Institutsionalnaya teoriya i ekonomicheskaya politika. K novoy teorii peredatochnogo mehanizma v makroekonomike. Kn. I. Institutsionalnaya teoriya. Metodologicheskiiy eskiz / O. S. Suharev; Ros. akad. nauk, In-t ekonomiki, Tsentr evolyuts. ekonomiki. – Izd. 2-e, ispr. – Moskva: Ekonomika, 2007. – 516 s.
8. Kene F. Yzbrannyye ekonomycheskye proyzedenyia / F. Kene. – Moskva: Sotsekhyz. 1960. – 551 s.
9. Kovalchuk K. Funktsiia podatkov ta yikh realizatsiia v podatkovii systemi Ukrainy / K. Kovalchuk, T. Reva // Vyshcha shkola. – 2008. – №10. – S. 70–83.
10. Maiburov Y. A. Teoriya nalohooblozhenyia: prodvynutyii kurs: [ucheb. dlia mahystrantov] / Y. A. Maiburov, A. M. Sokolovskaia. – Moskva: YuNYTY-DANA, 2011. – 591 s.
11. Pleskach V. L. Pidkhody do rozrobky strukturno-funktsionalnoi modeli formuvannia fiskalnoho prostoru v Ukraini / V. L. Pleskach // Finansy Ukrainy. – 2011. – №11 – S. 65–75.
12. Podatkove rabstvo. Ukraintsi 217 dniv na rik pratsiuiut na utrymannia derzhaparatu [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://ua.korrespondent.net/journal/1380223-korrespondent-podatkov-rabstvo-ukrayinci-217-dniv-na-rik-pracyuyut-na-utrimannya-derzhaparatu>.
13. Podatkovyi Kodeks Ukrainy: vid 02.12. 2010 №2755-VI zi zminamy ta dopovnenniamy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
14. Savchenko V. F. Otsinka rivnia podatkovoho navantazhennia v Ukraini / V. F. Savchenko, A. F. Los // Ekonomichnyi chasopys. – 2011. – №9–10. – S. 25–27.

15. Sobutskyi S. Mistse pid «tinniu» / S. Sobutskyi // Visnyk podatkovoï sluzhby Ukrainy. – 2008. – №37. – S. 20–23.

16. Sokolovska A. Teoretychni zasady vyznachennia podatkovoho navantazhennia ta rivnia opodatkuvannia ekonomiky / A. Sokolovska // Ekonomika Ukrainy. – 2006. – №7. – S. 18.